

נחל אלכסנדר

מאת יהודה זיו

סיפורו של נחל אלכסנדר שזור בתולדות המפעל הציוני בעמק חפר, שראשיתו לפני 75 שנה, עם רכישת אדמות ואדי חווארת, הוא עמק חפר, על ידי יהושע חנקין עבור הקרן הקיימת לישראל, והקמת המועצה האזורית הראשונה - מ"א עמק חפר, שחלק נכבד מהנחל עובר בתחום שיפוטה. מוצאו של נחל אלכסנדר באזור שכם, הר גריזים ועיבל, משם הוא עושה דרכו מערבה במספר יובלים שהעיקריים ביניהם נחל שכם ונחל תאנים. מפגש היובלים בעמק חפר, מכאן זורם הנחל בערוץ אחד החוצה את העמק ונשפך לים התיכון באזור מכמורת. ארכו של הנחל כ- 32 ק"מ, אגן הניקוז שלו משתרע על פני כ- 580 קמ"ר. הנחל נקרא כנראה על שם המלך החשמונאי אלכסנדר ינאי שהרחיב את שטחי הממלכה החשמונאית צפונה (102 לפנה"ס).

עד לגאולת הקרקעות וראשית שנות ההתיישבות היהודית בעמק חפר, בסוף שנות ה-20 של המאה הקודמת, היה הנחל מקור הביצות בעמק. ערוצו המפותל והצר של הנחל והשפך שנחסם בחולות גרמו לכך שבעונת החורף היה הנחל גואה ומציף את שטחי העמק שסביבו. במקביל לתחילת ההתיישבות היהודית החלו הקרן הקיימת לישראל והמועצה האזורית עמק חפר, בפעילות לייבוש שטחי הביצות, בשנות ה-30-40 של המאה הקודמת. בזאת עדיין לא פסקו הצפות השטחים בימי החורף ובשנות ה-60 הושלמה המלאכה. אפיק הנחל המפותל בעמק חפר הוסדר, יושר והורחב, והוסדרו שיפועי גדות הנחל, כדי לאפשר זרימה גדולה ומהירה של מימיו. בימי תפארתו הנחל ידוע היה בצומח המים העשיר שבו כולל: נופר צהוב, נמפיאה לבנה, ומגוון מינים של בעלי חיים, דגים למיניהם, צב הביצות והצב הרך, וכן ציפורי מים ויונקים שחיו בסבך.

”להשיב עטרה ליושנה” - שיקום הנחל

בשנת 1995 הוקמה מנהלה לשיקום נחל אלכסנדר במטרה לשקם את הנחל והרצועה שלאורכו ולהפכו לציר נופי ירוק שישתלב בסביבה הכפרית - ריאה ירוקה לתושבי האזור. הוכנה תכנית אב כוללת ובה התייחסות לשיפור משמעותי באיכות המים הזורמים בערוץ ע"י הפסקת הזרמה של השפכים לנחל, סילוק המזהמים שבו והקצאת מים באיכות גבוהה לנחל. לאורך צידי הנחל מתוכננת רצועה ירוקה שבה יטופחו וישמרו ערכי הטבע והנוף ובחלקם יפותחו קטעים לנופש ותיירות בעלי אופי מתאים לסביבה ותוך כדי התחשבות באופי החקלאי של האזור. המנהלת מרכזת כ- 20 גופים הקשורים לשיקום הנחל, שותפיה

העיקריים: המועצה האזורית עמק חפר, קרן קיימת לישראל והמשרד לאיכות הסביבה. קק"ל אחראית לביצוע הפרוייקטים בשטח במימון משותף של המשרד לאיכות הסביבה וקק"ל. תכנית האב הוכנה על ידי צוות בראשות אדריכל עמוס ברנדייס אשר מרכז את הפרוייקט.

”קטע נחל לדוגמה”

פארק נחל מצפון לקיבוץ מעברות, הכולל שיקום ופיתוח נופיים באורך של כ- 750 מ'. במקום פותחו שבילים להולכי רגל, פינות ישיבה ופרגולות, נשתלה צמחיה מגוונת המותאמת אקולוגית (ככל שניתן) לאזור ולגדות הנחל. מעל לנחל נמתח גשר תלוי מפלדה להולכי רגל ורוכבי אופניים.

נטיעות לאורך הנחל

בקטע המרכזי של הנחל אותרו מספר שטחים ציבוריים, אשר לאחר ניקויים והכשרתם ניטעו על ידי יערני קק"ל. לאחר גדילת העצים יהוו חורשות אלו פינות חמד ואתרים לפנאי ונופש לאורכו של הנחל. בימים אלה נמצאות בעיצומן פעולות להכשרת שביל מצעים בגן הלאומי נחל אלכסנדר, ממזרח לכביש החוף וכן שביל נחל באזור בורגתא כולל פיתוח לנופש של שתי גדות הנחל.

הצב הרך

בנחל אלכסנדר נשתמרה האוכלוסייה המשמעותית היחידה של הצב הרך. אורכו מגיע עד ל- 120 ס"מ ומשקלו כ- 50 ק"ג. הצבים מרוכזים באזור גשר הצבים בו מתוכנן מרכז מבקרים. הפרוייקט החשוב הראשון שיצא לדרך במסגרת השיקום היה עידוד אוכלוסיית הצב הרך ע"י יצירת אתרי הטלה מוגנים כמו גם משטחי התחממות בשמש החשובים לפעילות הצבים.

שיפור איכות המים בנחל

בשנים האחרונות סולקו מהנחל מספר מזהמים, שהעיקרי בהם הוא ביוב כפר יונה. גורם הזיהום העיקרי של הנחל הוא הביוב הזורם בנחל שכך ומקורו בעיקר שכך וטול כרם, כמו גם ישובים ומפעלים השכנים לאורכו. בשנת 1996 נחתם הסכם משותף למועצה האזורית עמק חפר ולרשות הפלשתינאית לטיפול משותף במזהמים, במימון וניהול גרמני. עקב המצב הוקפא הפרויקט. כתחליף מתוכנן פרויקט חרום לטיפול באותם השפכים, על גבול הקו הירוק בסמוך לישובים יד חנה ובת חפר. פרויקט זה, תופס את מי הביוב, מסלק את רוב המזהמים ומחזיר את המים לנחל ברמה סבירה, אם כי עדיין לא ברמה הנדרשת לשיקום הנחל.

החומר לוקט ע"י גבריאל הורביץ, מנהל מכון אבשלום, לכבוד סיור תלמידים לאורך נחל אלכסנדר 19.6.2003